

אנשי הגח"ל במלחמת העצמאות

עריכה: צבי בן-צור

בחרתי להציג את הנושא באמצעות דברים שכתבו ההיסטוריונית וחוקרת השואה פרופ' חנה יבלונקה מאוני. בן-גוריון והעיתונאי והסופר צבי גיל.

דברי ההיסטוריונית פרופ' חנה יבלונקה:

מבלי להמעיט בחשיבות התפקיד שמילא הנוער הישראלי במלחמת העצמאות, הרי שזו הוכרעה במידה רבה גם בזכותם של עשרות אלפי מגויסים שהצטרפו לכוחות המגן מקרב יהודי אירופה במסגרת הגח"ל – גיוס חוץ לארץ. גיוס אנשי הגח"ל החל בשלהי 1947

במחנות העקורים בגרמניה, אוסטריה ואיטליה. מאוחר יותר התרחב הגיוס לארצות נוספות באירופה ולמחנות המעצר בקפריסין. כמו כן גויסו בארץ עולים שעלו במכסות העלייה הרגילות וחיו בבתי עולים.

היה זה צירוף של תנועה עממית שדרשה להתגייס ושל איש חזון נחום שדמי, מפקד ההגנה באירופה שהבין את הפוטנציאל הטמון בה.

מרבית המגויסים במסגרת הגח"ל היו ניצולי שואה. מכלל 26,000 המגויסים היו 23,000 ניצולים. היתר היו מתנדבים יהודים מארצות צפון אפריקה ואנשי מח"ל. לא היו אלה שרידי השואה היחידים בקרב כוחות הלחימה היהודיים בארץ. כ- 70,000 ניצולים הגיעו ארצה בשנים 1945-1947.

קבוצת עולים זו התאפיינה במספר גדול של בחורים צעירים. רבים מהם התגייסו ל"הגנה" ולפלמ"ח בסמוך לעלייתם. צירוף כל הנתונים הללו מאפשר את הקביעה כי כמחצית מהכוח הלוחם של ההגנה, ומעט מאוחר יותר של צה"ל במלחמת העצמאות, הורכב מניצולי השואה.

מערך קליטה ראשוני למגויסי הגח"ל שבאו ארצה נבנה רק בשלהי 1948, ומעולם לא גובשה מדיניות שתתחשב בייחודה של עליית הניצולים ורגישותיה המיוחדות; מה גם שהשירות הצבאי היה המפגש הראשון של מגויסים אלה עם ארץ ישראל.

רבים ממפקדי כוחות הלחימה בארץ האמינו מלכתחילה בטעות כי איכותם של המגויסים מקרב הניצולים נופלת מזו של בני הארץ, הן ביכולת הלחימה והן במוטיבציה ללחימה. לכך נוספו היעדר שפה משותפת, ההבדלים העצומים שבין ניסיון החיים של נוער השואה לעומת הנוער הארצישראלי, ההבדלים בגיל הביולוגי ומידה של אגוצנטריות של הנוער המקומי, שהורגל לראות את עצמו כיסוד המרכזי בתנועת התחייה הלאומית.

גיוסם של ניצולי השואה ולחימתם במלחמת העצמאות הם נושאים בעלי מטען רגשי. לא קשה לעמוד על היסוד הטרגי הכרוך בגיוסם

למלחמה של שרידים אחרונים למשפחותיהם, שזה עתה יצאו בעור שיניהם מן התופת הנאצית, ללא בית ופינה חמה בעורף. קשה עוד יותר הוא סיפור נפילתם של רבים מהם בשדה הקרב. מן הראוי לציין בהקשר זה את העובדה שמרבית מגויסי הגח"ל ליחידות רובאות-לוחמות.

מגויסים-ניצולים רבים ציינו בראיה לאחור כי ההשתתפות בקרב על ארץ ישראל הקנתה להם תחושת זכות על הארץ, ואף שיככה חלק מרגשות הנקם שפיעמו בהם לאחר מלחמת העולם השנייה. "ניקמת התקומה" היה הכינוי שנתנו לתחושתם זו.

בשירו "אחד מן הגח"ל" כותב נתן אלתרמן:

"מסיפון אוניה מתנוודדת.
הוא ירד אל רציף הנמל.
וחכתה ברציף לו מולדת ...
את חייו ... הוא קבל על החוף מידה.
אבל גם את חייו, אי בערב,
הוא השיב בנפלו בעדה".

דברי העיתונאי והסופר צבי גיל:

לפי ההיסטוריונים, הפרופ' עמנואל סיוון וחנה יבלונקה, אחוז ניצולי השואה בראשית מלחמת העצמאות היה מעל 40%. בסוף המערכה הם היוו 75% מצה"ל. אין גיזרה ואין חזית שבה לא נטלו חלק. הם נמנו עם פורצי המצור על ירושלים, עם משחררי חיפה, עם לוחמי הגליל המערבי והמזרחי, עם הגדודים בדרום עד לכיבוש אילת. מספר הנופלים בקרב ניצולי השואה היה כמעט כפול משאר הלוחמים. הסיבה היא שרובם, בשל העדר ידע של השפה העברית, נשלחו ליחידות לוחמות. ליחידות שירותים, כמו אפסנאות, מטבח וכיו"ב, צריך היה לדעת את השפה. הרובה מבין גם יידיש, גם פולנית ורוסית. להערכתו של אלוף (מיל") ישעיהו (שייקה) גביש, ממפקדי הפלמ"ח, "אלמלא קבלנו עירו של אלפיים שרידי שואה – מחצית הכוח – לפלמ"ח, היינו הולכים פייפן".

דברים שאמר ראש הממשלה דאז אריק שרון בטקס אזכרה לחללי גדוד 32 חטיבת אלכסנדרוני, לטרון, 28 במאי 2005:

"אני רציתי ברשותכם לומר לכם ... ממה התרשמתי יותר מכול דבר. מטע הזיתים ליד חולדה העתיקה. מחלקתי ואני משתרעים בחום היום מתחת לעצי הזית. הרהורים בטרם קרב. מתמזגים עם הקרקע המכוסה חלוקי אבן. כאילו היינו חלק בלתי נפרד ממנה. שורשיות והרגשת מולדת, שייכות, בעלות. לפתע בסמוך לנו עצרה שיירת משאיות. מגויסים חדשים, זרים למראה, חיבורים במקצת, סוודרים חסרי שרוול, מכנסיים אפורים, חולצות פסים. בליל של שמות כמו הרשל, ויאצק, יאנק, פטר, ויונדי, מרקו – נזרקו לאוויר. כול כך לא השתלבו בזית, בסלע, בקרקע המצהיבה. הם הגיעו אלינו ממחנות המוות באירופה. עברו גבולות חסומים, אניות מעפילים ושוב מחנות הסגר. הפעם הבריטים בקפריסין ומשם באניות היישר לחזית.

הסתכלתי בהם. הם התפשטו. גוים לבנים. ניסו להתאים מדים, נאבקו ברצועות החגור בסיוע המפקדים שזה עתה פגשו. הכול בשקט. משלימים עם הגורל. איש מהם לא זעק לפתע – תנו לנו לפחות לנשום מעט אחרי השנים הנוראות שעברנו. כאילו הבינו שזה עוד קרב אחרון על הקיום היהודי. הם עדיין לא ידעו שבקרב היישוב הוותיק בארץ, רבים מהם מרותקים להגנת יישוביהם חרף לחציו של בן גוריון, ורבים לא התגייסו כלל, ולא מעטים מאצולת הממון של אז שלחו את בניהם אל מעבר לים, פן יבולע להם במלחמה.

אלה היו אנשי גח"ל – גיוס חוץ לארץ, שכוננו לעתים "גחלייזים" בשמץ של זלזול. שירים לא שרו להם. סביב המדורה לא דיברו בהם. הם לא היו מושא לחיקוי. בבית לא חיכה להם איש לחלוק עמו חוויות. לא היה להם בית. אנשים מעולם אחר, עם חוויות שאנו לא חווינו. צעירים כמונו ומבוגרים מאתנו באלף שנים. בהר הרצל בירושלים, בקבר האחים של פלוגתנו – פלוגה ב' גדוד 32 חטיבת אלכסנדרוני, בין 54 לוחמים, ארבעה הם אלמונים. כבר חמישים שנה עוברים מדי פעם ליד המצבה. אני עוצר ומהרהר – מי הם? מאיפה הם? מי משפחותיהם? הנותר מישהו מהם? האם מישהו חיפש אותם אי פעם? אולי מחפש אותם עד היום. ואין לי תשובה. לאיש אין תשובה."

**בול ישראל שהונפק ב-1997 לכבודם של אנשי הגח"ל
עיצוב: רות קנטור**

ניצולי השואה בישראל

נושא ניצולי השואה בישראל מתקשר ישירות לנושא גח"ל מאחר ורובם המכריע של אנשי הגח"ל היו ניצולי שואה. כיום (אמצע 2014) חיים בישראל כ-140,000 ניצולי שואה – מספר שהוא כרבע ממספר הניצולים שעלו ארצה אחרי מלח"ע. הניצולים שעדיין בחיים הם כיום אנשים זקנים; למעלה מאלף מהם נפטרים מידי חודש ומספרם הולך ופוחת במהירות. להלן סיכום המבוסס על דברים שכתבה הפרופ' חנה יבלונקה על ניצולי השואה בישראל:

כחצי מליון יהודים ניצולי השואה באירופה הגיעו ארצה עד שלהי שנות השישים. מרביתם הגיעו בעלייה ההמונית שלאחר הקמתה של מדינת ישראל.

היה זה גל עולים שאותות האסון שעבר עליו ניכרו במספרם הקטן של הילדים בגילאי 5-14 ובמיעוט הזקנים. עם זאת היו רבבות העולים הללו עלייה צעירה, נמרצת, משכילה וחדורה בציונות שניתן להגדירה כציונות אינסטנקטיבית – כזו שצמחה מתוך תחושת הבגידה של היבשת האירופית, ומתוך הצורך לחיות כרוב בקרב יהודים. ממכתביהם האחרונים של הקורבנות עולה כי רבים מהם קיוו לחיים חדשים בארץ-ישראל, ומושגי החיים וארץ המולדת היו למיקשה אחת: "להיפגש עם המולדת" משמעו היה לחיות.

בשנים שלאחר מלחמת העולם השנייה, ניצולי השואה היו קבוצה דחויה ומושקת בציבוריות הישראלית. אומנם החל משנות החמישים התבצעה חדירה והתבססות מאסיבית של קבוצות הניצולים השונות אל כל תחומי החברה הישראלית, הן ברמה הציבורית והן ברמה הפרטית, אולם הם עדיין נחשבו בישראל ליהודים הגלותיים ושפופי הקומה שהלכו אל מותם "כצאן לטבח", למול האתוס של הצבר הלוחם זקוף הקומה, והדגש בזיכרון השואה הושם על זכרם של מורדי הגטאות והלוחמים הפרטיזנים שהלכו בדרך ההתנגדות. גם מרבית

הניצולים העדיפו לשתוק ולא לספר על מה שעבר עליהם. הם אצרו את הידע והתחושות בלבם, חלק גדול מהם העדיף שלא לספר על העבר, אם מתוך נסיון להשתקם ואם כשנוכחו להיווכח שגילוייהם לא עניינו את הרבים.

קיומה של המדינה סיפק לניצולים את אותה ההרגשה, שהוגדרה לא אחת כ'נקמת התקומה'. זו, כך נראה, הסיבה לכך שזו עלייה אשר קולה לא נשמע בחשבון ההיסטורי-הביקורתי עם הקולטים בראשית שנות המדינה. העולים הניצולים נקלטו בישראל במידה מכרעת בזכות יוזמתם, התארגנותם העצמית וכישוריהם.

רק בשנות השישים, בייחוד עם פתיחת משפט אייכמן, החלו הדברים להשתנות. לפי פרופ' חנה יבלונקה, משפט אייכמן "היה שיאו הדרמטי של תהליך הלגיטימציה שהחברה הישראלית נתנה לכל קבוצות הניצולים ולסיפורם של הניצולים כפרטים" ו"הניצולים הפכו לגשר חי בין הכאן לשם". בעשורים האחרונים התרחש במדינת ישראל תהליך יוצא דופן, שהפך את ניצולי השואה מקבוצת מהגרים תלושה לחברי כבוד בדור המייסדים, ומקבוצה דחוייה בציבוריות הישראלית לקבוצה מבוקשת ומוערכת בעלת תפקיד בעיצוב דמותה התרבותית של מדינת ישראל.

תרומתה של עליית הניצולים למדינה ולחברה בישראל אינה ניתנת לשיעור. זו עלייה שחותמה העמוק ניכר בכלכלה, פוליטיקה, רפואה, התיישבות וצבא, במיוחד במלחמת העצמאות, עת היוו הניצולים כחצי מהכוח הלוחם היהודי.

לעליית הניצולים הייתה תרומה מיוחדת בתחומי התרבות השונים, ובמיוחד בספרות, ציור, פיסול וגרפיקה. לא בכל יום הופכת קבוצת מהגרים, שזה מקרוב באה, לשותפה פעילה בעיצוב הזהות הלאומית בארץ היעד.

העולים הניצולים, מרגע הגיעם ארצה, התמסרו בכל מאודם לשתי מטרות: שימור זיכרון השואה והנחלתו לחברה הישראלית, ועיצוב הישראליות כפי שהם הבינוה. מקום מרכזי נשמר להם בחקיקת חוק יום הזיכרון לשואה ולגבורה, תשי"ט - 1959. הצלחתם הייתה כה גדולה עד שאין מחלוקת על כך שהשואה היא כיום מרכיב מכריע בזהות הלאומית הישראלית. במקביל, הם שקדו גם על טיפוח ועיצוב הישראליות. אין אפוא פליאה על כך שאת הדימוי הוויזואלי של הצבר המיתולוגי 'שרוליק' יצר ניצול שואה בשם קריאל גרדוש - דוש.

בול שהונפק לציון יום השואה והגבורה, 2003. עיצוב: גרדוש שגיא

הביטוי "בדמי"ך חיי" המופיע על שובל הבול נלקח מהפסוק ביחזקאל טז ו - "ואעבור עליך ואראך מתבוססת בדמי"ך ואומר לך בדמי"ך חיי". בהקשר התנכ"י הנביא יחזקאל ממשיל את עם ישראל לנערה שהושלכה למות בשדה, והיא נגאלת בידי האלוהים המוצא אותה, מטפל בה ונושא אותה לאישה. הביטוי הפך סמל לרעיון שגם בייסורים הקשים ביותר אין לאבד תקווה וסמל לתקומה הבאה לאחר סבל רב. הביטוי גם הפך סמל לשרידות היהודים בשואה ולתקומה המופלאה שהתרחשה אחרי השואה. כך לדוגמה האנדרטה המפורסמת לזכר מרד גטו ורשה של האמן נתן רפפורט - אחד הסמלים המוכרים ביותר של מורשת השואה והגבורה, המוצבת מאז 1948 במרכז הגטו היהודי העתיק בוורשה ושהעתק שלה מוצב ברחבת יד ושם בירושלים - מכונה אנדרטת "בדמי"ך חיי".